

СТУДІЇ МОЛОДИХ ВЧЕНИХ

УДК 008:130.2

Айгістова Аміна Аскярівна,
здобувач Київського університету
культури і мистецтв
ORCID: 0000-0002-7927-0454

ГАРМОНІЗАЦІЯ КУЛЬТУРИ ЯК МЕХАНІЗМ ЇЇ САМОРОЗВИТКУ:
СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД

Мета статті – розкрити та проаналізувати за допомогою синергетичного підходу феномен гармонізації культури як інструмент її саморозвитку. **Методологія дослідження.** Основою дослідження визначено синергетичний підхід, який задає онтологічний ракурс розгляду культури і допомагає виявити її синергійні відносини з природою, суспільством, людиною, а також передбачає нові нелінійні вирішення її власних внутрішніх проблем. Також застосовано низку методів, інтегрованих із системного, культурологічного, аналітичного підходів. **Наукова новизна.** У межах синергетичного підходу розглянуто культуру як складну неврівноважену і водночас самоорганізовану систему, в основі існування якої дві тенденції – взаємозалежність та непрогнозованість. У результаті виникає особлива ситуація підвищеної креативності й пошуку, що активізує процеси її саморозвитку як рух до нового гармонійного стану. **Висновки.** Розуміння культури в межах синергетичної парадигми дає змогу поєднати уявлення класичної та некласичної парадигм, представивши культуру як синтез загального (законів) й індивідуального (випадкових подій), детермінізму й індетермінізму, пізнати її еволюцію як багатоваріантний та нелінійний процес. Організація культурного буття є самоорганізацією, детермінованою зсередини. Загальним законом цього є шкала перетворень на більш складні структури, коли перехід від нижчого рівня до вищого відбувається через руйнування сталих та неузгодженість упорядкованих елементів культури, через наростання ентропії у мінливих станах або у процесі чергування гармонії та хаосу, коли останній нерівнозначний гармонії, а є умовою досягнення нової гармонії. Джерелом нелінійності й нестабільності (хаосу) в культурі є свобода, зумовлена «антропологічною складністю» - як дестабілізуюча й водночас творча сила, що породжує нестійкість системи та її трансформації, як розосередженість структурно-формотворчих й смислових начал, що гармонізуються необхідністю.

Ключові слова: культура, система, гармонія, гармонізація, синергетика, синергетичний підхід.

Айгістова Аміна Аскярівна, соискатель Киевского национального университета культуры и искусств

Гармонизация культуры как механизм ее саморазвития: синергетический подход

Цель статьи - раскрыть и проанализировать с помощью синергетического подхода феномен гармонизации культуры как инструмент ее саморазвития. **Методология исследования.** Основой исследования определены синергетический подход, который задает онтологический ракурс рассмотрения культуры и помогает выявить ее синергетические отношения с природой, обществом, человеком, а также предусматривает новые нелинейные решения ее собственных внутренних проблем. Также применен ряд методов, интегрированных с системного, культурологического, аналитического подходов. **Научная новизна.** В рамках синергетического подхода рассмотрены культуру как сложную неуровновешенную и одновременно самоорганизующуюся систему, в основе существования которой две тенденции - взаимозависимость и непредсказуемость. В результате возникает особая ситуация повышенной креативности и поиска, которая активизирует процессы ее саморазвития как движения к новому гармоничному состоянию. **Выводы.** Понимание культуры в пределах синергетической парадигмы позволяет совместить представление классической и неклассической парадигм, представив культуру как синтез общего (законов) и индивидуального (случайных событий), детерминизма и индетерминизма, познать ее эволюцию как многовариантный и нелинейный процесс. Организация культурного бытия является самоорганизацией, детерминированной изнутри. Общим законом этого есть шкала преобразований на более сложные структуры, когда переход от низшего уровня к высшему происходит из-за разрушения устойчивых и несогласованности упорядоченных элементов культуры, из-за нарастания энтропии в меняющихся состояниях или в процессе чередования гармонии и хаоса, когда последний неравнозначен гармонии, а является условием достижения новой гармонии. Источником нелинейности и нестабильности (хаоса) в культуре есть свобода, обусловленная «антропологической сложностью» - как дестабилизирующая и одновременно творческая сила, порождающая неустойчивость системы и ее трансформации, как рассредоточенность структурно-формообразующих и смысловых начал, что гармонизируются необходимостью.

Ключевые слова: культура, система, гармония, гармонизация, синергетика, синергетический подход.

Aygistova Amina, applicant of the Kiev National University of Culture and Arts

Harmonization of culture as a mechanism of the self-development: synergetic approach

The purpose of the article is to discover and analyze the phenomenon of culture harmonization as a tool of its self-development with the help of a synergistic approach. **Methodology.** The basis of the research is a synergistic approach, which defines the ontological perspective of culture and helps to identify its synergistic relations with nature, society, man, as well as provides new nonlinear solutions to its internal problems. A number of methods have been applied, integrated with systematic, cultural, and analytical approaches. **Scientific novelty.** Within the synergistic approach, culture is considered as a complex unbalanced and at the same time self-organized system, the basis of which there are two tendencies - interdependence and unpredictability. The result is a particular situation of heightened creativity and search, which activates the processes of its self-development as a movement to a new harmonious state. **Conclusions.** The understanding culture within a synergistic paradigm allows one to combine the notions of classical and non-classical paradigms by presenting culture as a synthesis of general (laws) and individual (random events), determinism and indeterminism, and know its evolution as a multivariate and nonlinear process. The organization of cultural being is self-organization, determined from inside. The general law of this is the scale of transformation to more complex structures, when the transition from the lower to the higher occurs through the destruction of the mature and the mismatch of ordered elements of culture, through the entropy increase in the changing states, or in the process of alternating harmony and chaos, when the latter is not equilibrium harmony, achieving new harmony. The source of non-linearity and instability (chaos) in culture is freedom, conditioned by "anthropological complexity" - as a destabilizing and at the same time, creative force, which generates instability of the system and its transformation, as the dispersion of structurally-forming and semantic principles that harmonize.

Key words: culture, system, harmony, harmonization, synergetics, synergistic approach.

Актуальність обраної теми. У контексті останніх подій та тенденцій чітко викристалізовується бачення того, що культурна безпека України зараз багато у чому залежить від глибини розуміння процесів у цій сфері, а також від прогнозу культурної динаміки та рівня рефлексії, яка при цьому активізується. Через те, з'являється потреба й можливість проведення міждисциплінарних досліджень, спрямованих на вирішення проблем у рамках культурологічного дискурсу. У цьому ключі одним із найпродуктивніших й найпопулярніших сьогодні напрямів наукових досліджень у культурології є синергетика, яка продовжує формуватися, що пов'язано не тільки з її предметною новизною, а й зі становленням самої дисципліни культурології. Незважаючи на всі розбіжності, які супроводжують появу будь-якого наукового напрямку, процес концептуалізації культурології продовжується й сьогодні можна констатувати вже як факт, що в основному вона представлена як міждисциплінарний напрям наукового пізнання, який вивчає культуру в її цілісності.

Відповідно до синергетичного підходу, культура є складною нелінійною системою, що перебуває у стані неврівноваженості та процесі самоорганізації, який обумовлений протилежними тенденціями її складових – взаємозалежності та не прогнозованості. Таке трактування дає змогу поєднати уявлення класичної та некласичної парадигм, представивши культуру як синтез загального (законів) й індивідуального (випадкових подій), детермінізму й індетермінізму, пізнати її еволюцію як багатоваріантний та нелінійний процес, при цьому, «не пояснюючи, яка сила змушує систему вибирати ту чи іншу конфігурацію, той чи інший шлях, розвитку» [12]. Вбираючи у себе елементи різних концепцій й підходів у процесі дослідження культури, синергетика уніфікує їх в єдиний термінологічний ряд й виробляє гносеологічні стратегії, які дозволяють зберігати й використовувати при цьому потенціал системного підходу.

Як визнаний міждисциплінарний напрям досліджень на сучасному етапі, синергетика вивчає складні системи, компоненти яких нелійно взаємодіють між собою і це, на думку Г. Хакена, розширює її можливості за рамки природничих наук до вивчення специфічних соціальних й людських процесів, відкриваючи безмежно широке поле нових досліджень [16, 59]. Можливості застосування парадигми самоорганізації до вивчення культури, актуалізують чимало важливих проблем, серед яких особливе місце займає комплекс питань, пов'язаних із гармонією та гармонізацією культурного простору. Теза про онтологічний статус культури як цілісної надскладної самоорганізованої системи передбачає обґрунтування в частині розкриття факторів, за рахунок яких досягається цілісність, вивчення механізму їх функціонування. Без розуміння того, як гармонізується культура як система, неможливо збагнути організаційні й еволюційні процеси, що проходять у ній, пізнати культуру як інструмент не тільки збереження сукупного духовного досвіду людства, а й забезпечення ефективної трансляції й подальшої розробки цього досвіду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наприкінці ХХ – у перші десятиліття ХХІ ст. було опубліковано чимало монографій та статей, в яких містяться спроби застосувати ідеї й принципи синергетики до аналізу проблем гуманітарних наук (В. Аршинов, О. Астаф'єва, Р. Баранцев, В.

Бранський, В. Буданов, В. Волошинов, Ю. Данилов, К. Делокаров, В. Єгоров, М. Каган, С. Капіца, О. Князева, Г. Котельников, С. Курдюмов, Г. Малинецький, С. Пожарский, В. Тарасенко, Д. Чернавський та ін.). У американській та вітчизняній культурології ХХ ст. дослідження культури як самоорганізованої системи були представлені у рамках системного підходу (школа Л. Вайта, роботи Б. Малиновського, Т. Парсонса, П. Сорокіна, І. Блауберга, М. Кагана, М. Мамардашвілі, Е. Маркаряна, Г. Щедровицького та ін.).

Розглядаючи проблему гармонізації культури, ми опиралися на праці О. Астаф'євої [1; 2], В. Бранського [3], О. Володіної [3], І. Доннікової [5], М. Кагана [8; 9], В. Сагатовського [13; 14], А. Свідзінського [15], Г. Хакена [17] та ін.

Мета статті – розкрити та проаналізувати феномен гармонізації культури як інструмент її саморозвитку за допомогою синергетичного підходу. Онтологічний ракурс розгляду культури, що задається зазначеним підходом, допомагає виявити її синергійні відносини з природою, суспільством, людиною, а також передбачає нові нелінійні рішення її власних внутрішніх проблем.

Виклад основної частини. Застосування синергетичного підходу, до аналізу соціокультурних процесів, потребує уточнення низки пов'язаних між собою понять, за умови збереження їхньої конкретності, властивої загальній теорії систем, й роз'яснення можливості застосування до аналізу культури. Перш за все, йдеться про процеси самоорганізації, самоврядування й саморегуляції, на базі яких культурні системи розвиваються у форматі традиційного суспільства. У сучасному технологічно-розвиненому суспільстві ці системи перебувають у ситуації критичної неузгодженості, як, власне, й взаємовідносини природи та людини. Будь-які спроби зовнішнього коригування зазначених процесів все більше суперечать їхній сутності. Враховуючи це, одним із головних завдань на сучасному етапі є активізація захисних функцій культури на підставі розробленої синергетичної методологічної програми, яка б змогла обґрунтувати дію законів самоорганізації, саморегуляції та саморозвитку на всіх рівнях соціокультурних систем. «Самоорганізація, – зауважував Г. Хакен, – процес упорядкування (просторового, часового чи просторово-часового) у відкритій системі шляхом узгодженої взаємодії безлічі елементів, її складових» [17, 61].

Одним із перших, хто системно почав працювати над розробкою подібної методологічної програми, був відомий філософ й історик культури М. Каган. На його думку, синергетика або теорія самоорганізації у контексті культурології є конкретизацією та розвитком теорії систем й методології системних досліджень [8, 201]. Одним із базових положень, на його думку, є теза про те, що розвиток системного об'єкту є саморозвитком, детермінованим зсередини, тому мотивація культурного розвитку, його рушійні сили знаходяться в самій культурі, а не десь ззовні. Дослідник, ґрунтуючись на принципах синергетики, повинен «знайти у надрах самої культури її рушійні сили розвитку» [7, 321]. Виділяючи серед таких сил набуту людиною свободу безперервної зміни поведінкової програми заради її вдосконалення, підвищення коефіцієнта корисної дії, пристосування до мінливих умов середовища, М. Каган загальним й фундаментальним законом самоорганізації вважає не найпростішу форму організації, а шкалу її перетворень у більш складні структури. Перехід від нижчого рівня до вищого відбувається через руйнування наявного й неузгодженість упорядкованих елементів культури, через наростання ентропії в мінливих станах системи або у процесі чергування гармонії та хаосу. При цьому, хаос не рівнозначний гармонії, а постає умовою досягнення нової гармонії. Перехід цей відбувається нелінійно, паралельно різними шляхами, то за часту схожий на «гру випадковостей». Джерелом цієї нелінійності та нестабільності в культурі є свобода як дестабілізуюча й творча сила, що породжує нестійкість системи та її численні трансформації. Носієм її є окрема особистість. У цьому випадку діалектика «випадковість – закономірність» подвоюється діалектикою «необхідність – свобода», вносячи суттєві корективи у синергетичний аналіз культури, де остання перетворюється на структуро-утворюючий елемент у всіх соціокультурних процесах [11, 252].

Антропологічна діалектика на основі синергетичного підходу розширює методологічний потенціал культурології й дозволяє, по-перше, пізнати культуру у її процесуально-динамічному вимірі, а, по-друге, подолати укорінене в науці й буденній свідомості уявлення про культуру як систему артефактів, продуктів творчої діяльності людини. Хотілося б погодитися з А. Свідзінським у тому, що розірвати «замкнуте коло», яке при цьому утворюється (як набір завершених, а тому статичних результатів творчості повернути у пульсуючий процес життя-творчості людей), можливо лише, «якщо замість аматорського, поверхневого розуміння культури як об'єкту опіки відповідного міністерства, ми побудуємо концепцію культури, що відповідає рівню сучасної науки про світ й про загальні закони його розвитку» [15, 142].

З цим погоджуються й інші дослідники. Зокрема І. Доннікова однією з умов «розпізнавання» в культурі нелінійних процесів вважає «відмову від її артефактного розуміння, яке передбачає “мертвий” порядок заляклих культур-них форм, який легко трансформується у процесі освоєння їх людиною на хаос розрізаних “продуктів” культури. Синергетичний підхід дає змогу синтезувати різні культурологічні концепції, еднаючи їх навколо загального дослідницького завдання – виявлення самоорганізаційних механізмів соціального буття» [5].

Одним із таких механізмів виступає гармонізація. Якщо говорити про етимологію слова «гармонія», то воно походить від давнього індоєвропейського кореня «ар» (ar або har), що вказує на «з'єднання» або «зв'язок» чогось з чимось. Звідси й грецький відповідник «ἀρμονία», від якого безпосередньо й походить знайомий нам термін «гармонія». Грецьке дієслово «ἀρμόζω», або «ἀρμόττω» з-поміж множини значень передбачає наступні: скріплювати, прилаштувати, складати, відрегулювати, щільно облягати, підходити тощо. Стосовно значення слова «ἀρμονία», то це зв'язок, скріплення, угода, порядок, злагодженість, лад (музичний), душевний склад, стрункість тощо. Спочатку термін «гармонія» вживався у побутовому значенні, приміром, у «Іліаді» Гомера ним позначався період мирного життя, а у «Одіссей» він зустрічається у сенсі «цвяху». Науково-філософське та естетичне трактування це слово отримало у вченні піфагорійців, які на чолі зі своїм лідером звертали увагу на те, що у структурі складних й цілісних об'єктів частини можуть бути настільки різними, що взяті окремо вони виступають як полярності. Розглядаючи світ як гармонію, де остання виступає тим організуючим началом, без якого світ не може існувати, Піфагор, як зазначає у «Метафізиці» Аристотель, розуміє під нею «змішання й поєднання протилежностей» [10, 121].

Аналізуючи піфагорійське трактування гармонії, можна помітити схожі мотиви із синергетичним підходом. На переконання О. Астаф'євої, культурний тип вирізняється цілісністю, що базується на «багатоманітті якісно-визначених й інших форм соціокультурного буття, які перебувають у своєму становленні» [2, 113-114]. Коли відбувається «розмивання» традицій формами культурного плюралізму й утворюється відносно стійка структура з порушенням симетрії, то у такому випадку отримуємо «нестабільно-стійкий» соціокультурний розвиток, який водночас є сталим. Пов'язуючи культуру з процесами самоорганізації, дослідниця розглядає хаос як стадію підвищеної нестабільності структурно-формотворчих й смислових начал у системі, а також можливостей взаємодії елементів всередині системи (і з іншими системами), у результаті якої виникає особлива ситуація підвищеної креативності й пошуку, що активізує процеси самоорганізації [1, 395].

Але визнання «хаотичності» культури потребує уточнення, інакше ми отримуємо серйозну суперечність, яка полягає у несумісності поглядів на культуру, з одного боку, як на джерело хаосу, а з іншого – як на «захисний» шар людського буття. Осмислюючи цю апорію, І. Доннікова переконана у тому, що культура як складна система, яка уможлиблюється за рахунок інтерацій між людьми, навпаки повинна стримувати хаос, що породжується партикулярними соціогенними ініціативними людей. Зусилля культури направлені на те, щоб трансформувати хаос у творчість, гармонізуючи напругу окремих деструкцій у межах міжособистісних взаємодій, котрі є джерелом загальної значимості. Ця загальнозначимість стає зрозумілою у контексті ідеї осмислення культури як способу самоорганізації людей («антропологічна складність»), як певної негентропійної технології, що пов'язана з персоналізованими смислами буття людини [9, 206]. Так «безсуб'єктність» перетворюється на «міжсуб'єктність», де на перетині «людського» у собі та «людського» у іншому продукуються нові культурні смисли, як особистісні, так і загально значимі. Гармонізація виступає тут «зняттям» конфлікту між колективного та індивідуального, перетворюючи суперечності на можливості пошуку спільних креативних засад людського буття.

Дещо інше бачення у межах синергетичного підходу було запропоновано дослідниками В. Бранським й В. Сагатовським, концепції яких теж багато у чому різняться, зокрема на цьому наголошує і О. Володіна. Перший автор використовує термін «структурна стійкість» стосовно синергетики [3], звертаючи увагу на відкритість, невірніваженість й нелінійність дисипативних систем й наголошуючи, що ключовим критерієм розвитку є зростання синтезу між хаосом і порядком, а також те, що здійснення вибору у точці біфуркації постає прагненням до максимальної стабільності. Цей відбір, на його думку, відбувається з урахуванням трьох факторів: 1) тезаурусу – рівноправних складових компонентів, які взаємодіють й містять безліч варіантів для відбору та відкритих для нескінченності; 2) детектора – внутрішньої взаємозв'язку й сприяння елементів системи, що обумовлюють творчість нових можливостей, не випадкове й спрямоване доповнення тезаурусу; 3) селектора, що направляє й скеровує приписи здійснення вибору у точці біфуркації, виступаючи, по-перше, як процесуальна самотворчість (інтуїтивний творчий пошук), а, по-друге, як субстанційна самотворчість (трансформація базових засад

суб'єктивності). Сам відбір й особливо його результат обумовлюється не окремими причинами, а наслідком комбінування взаємодії й рівної дії всіх обставин, що можна вважати гармонізацією.

Але новизна передбачає щонайменше три ступені: 1) пошук первинного існуючого, але невідомого й нового для того, хто шукає; 2) результат синтезу наявних факторів; 3) результат творчої видозміни первинних атрибутів, що характеризується унікальністю й нерегулярністю. Отже, зазначає О. Володіна, нове постає не тільки як імовірнісний варіант розвитку, але і як модель співвідношення детермінізму (прагнення до стійкості) й свободи (продукування нового на творчому рівні) [4, 49].

Підхід В. Бранського виступає об'єктом критики через те, що у ньому не врахований третій рівень новизни, а саме, якщо перенести запропоновану модель до антропосоціокультурного контексту, то помітним стає нівелювання вагомості свободи особистості у розвитку суспільства, попри те, що випадкові обставини життєдіяльності людини ініціюють подальші дії в результаті вільно прийнятого нею рішення. Не треба забувати, що «культурний простір має не тільки зовнішні контури, але й розміщений всередині духовного світу особистості» [6, 41].

Синергетика, на думку В. Сагатовського, відзначається не лише стійкістю, орієнтованою на збереження якісної визначеності, а й творчістю, що розуміється як «добудова» світового й людського буття, створення нових якостей, які мають розвинути цілісність. І ця «добудова» здійснюється на третьому рівні новизни соціоонтологічної синергетичної моделі, коли самоцінність унікального, того, що не редукується до есенції, а має суто екзистенційний вимір, стимулюють появу нового, яке не ґрунтується на заданій детермінації необхідності, виходячи з наявних структур й об'єктивної реальності, і не є результатом перекомбінації наявних можливостей. Йдеться про унікальність становлення, про появу чогось не за законами відтворення буття, а у результаті творення цього буття, добудови світу, де хаос, що перетворюється на порядок, розуміється як тезаурус, при цьому, функція детектора не зводить до вибору з наявних можливостей, тоді як селектор не пропонує готові правила. Вони обидва створюють нові можливості у конкретний момент точки біфуркації, по суті, «уможлиблюючи неможливе» (С. Левицький).

Важливо розуміти, наголошує В. Сагатовський, протистояння середовища (тезауруса) інтенції суб'єкта, де воно вміщує, як зовнішньо-упорядковану сферу, так й іншу суб'єктивність, а також внутрішню, яка є хаотичною й протистоїть вихідним інтенціям суб'єкта. Протиставлення – відмінний напрямок попередньо заданих умов для майбутнього. При цьому, коли мова заходить про реальний розвиток, то він передбачає можливість деформації й деструктуризації, а також повного руйнування стійкості. Необхідність у даному випадку виступає базисом свободи й стійкості, чинником, який обумовлює спрямованість розвитку, коли потрібно пам'ятати про збереження змін й засоби їх здійснення [14, 97-101].

Ідеалом розвитку є гармонія, що розвивається й характеризується тим, що В. Сагатовський називає «соборною стійкістю», без якої неможливе збереження балансу, а також синергія самоцінності зростаючого цілого і його компонентів. Мова йде про гармонію, яка не може бути статичною й завершеною, оскільки вона допускає порушення стійкості й появу інших якостей. Для неї важливим є не максимум реалізації соціуму й людини, а взаємодоповнення й узгодження, урахування інтересів особистості й природи у рамках становлення цілого за умови негентропійних тенденцій. Лише за цих умов самореалізація проявляється у розкритті індивідуальності, спрямованої на зростання цілісності. При цьому боротьба й заперечення необхідні як обов'язкові засоби подолання ентропійних тенденцій суспільства, особистостей та природи, що перешкоджають зростанню й збереженню гармонії. Нестатична гармонія насправді передбачає те, що не лише конкуруючі, але й корпоративні тенденції сприяють творенню полярних актів, досягненню єдності й цілісності на основі боротьби й егоцентричної самореалізації [13, 34-36].

Вивчаючи обидві концепції, О. Володіна переконана, що вони доповнюють одна одну особливо у питанні змістовного й якісного розвитку, який опирається на певні сутнісні засади. Модель гармонії, що розвивається, описує умови зародження нових якостей, які визначають «добудову» буття, у точці біфуркації, де поява недетермінованих можливостей визначає новий вектор розвитку. Модель В. Бранського описує й обґрунтовує ситуацію створення нового у межах заданих параметрів, з-поміж яких потрібно обирати. «Ідеал гармонії, що розвивається, й припущення неповторного й неструктурованого начала суб'єктивності у синергетиці дає змогу вийти за межі унікальності й проблеми вільної творчості у точці біфуркації. Модель виникнення нової якості не зводиться до вибору й комбінації вже наявних можливостей, важлива також роль необхідності та стійкості у розвитку буття в цілому й суспільства зокрема. Мистецтво створення новизни, що не хаотично, а вільно твориться, полягає в умінні: а) зберегти порядок у зміні; б) спровокувати зміни у межах порядку» [4, 55].

Висновки. Отже, по-перше, у контексті синергетичного підходу культура постає складною неврівноваженою й водночас само організованою системою, в основі якої дві тенденції її складових – взаємозалежність й не прогнозованість, і такий підхід дозволяє поєднати уявлення класичної та неklasичної парадигм, представивши культуру як синтез загального (законів) й індивідуального (випадкових подій), детермінізму й індетермінізму, пізнати її еволюцію як багатоваріантний та нелінійний процес; по-друге, організація культурного буття є самоорганізацією, детермінованою зсередини, загальним законом якої є шкала його перетворень на більш складні структури, коли перехід від нижчого рівня до вищого відбувається через руйнування сталих й неузгодженість упорядкованих елементів культури, через наростання ентропії у мінливих станах системи або у процесі чергування гармонії та хаосу, де останній не рівнозначний гармонії, а виявляється умовою досягнення нової гармонії; по-третє, джерелом нелінійності й нестабільності (хаосу) у культурі є свобода, спричинена «антропологічною складністю», як дестабілізуюча й водночас творча сила, що породжує нестійкість системи та її трансформації, як розосередженість структурно-формотворчих й смислових начал у системі, що гармонізується необхідністю, у результаті чого виникає особлива ситуація підвищеної креативності й пошуку, що активізує процеси саморозвитку культури як рух системи до нового гармонійного стану.

І насамкінець хотілося б зазначити, що синергетичний підхід має унікальний дослідницький ефект, адже передбачає синтез методологічного арсеналу дисциплін і гуманітарного, і природничого, і точного циклу, з опертям на їх категоріальний апарат і закони метатеорії. Завдяки цьому він уможливило системний аналіз феномена гармонії у культурі як її внутрішньосистемного утворення; як її складової, що, своєю чергою, формується з інших систем. Взаємодія усіх компонентів зумовлює появу нових інтегративних рис, не властивих окремим компонентам та забезпечує їх функціонування і саморозвиток.

Література

1. Астафьева О. Н. Преодоление оппозиционной бинарности в понимании хаоса и порядка в культуре // Синергетическая парадигма: Человек и общество в условиях нестабильности. Москва: Прогресс-Традиция, 2003. С. 385–411.
2. Астафьева О. Н. Концепты синергетики и синергетические стратегии в культурологических исследованиях М. С. Кагана. // Культура и культурная политика: материалы научно-методологического семинара. Выпуск 1. Синергетическая концепция культурно-исторического процесса М. С. Кагана. Москва: Изд-во РАГС, 2005. С. 100–118.
3. Бранский В. П. Теоретические основания социальной синергетики // Петербургская социология. 1997. № 1. С. 148–179.
4. Володина О. Синергетическое обоснование философии развивающейся гармонии // Вестник Бурятского государственного университета. 2016. Вып.3. С. 48–56.
5. Донникова И.А. Социосинергетические концептуализации культуры: от сущности культуры к сущности социальной самоорганизации // Філософія: конспект лекцій: Збірник праць. Київ, 2012. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-12003.html>
6. Иконникова С. Н. История культурологических теорий. Санкт-Петербург: Питер, 2005. 474 с.
7. Каган М.С. Философия культуры. Учебное пособие. Санкт-Петербург: Петрополис, 1996. 415 с.
8. Каган М.С. Синергетика и культурология // Синергетика и методы науки. Санкт-Петербург: Наука, 1998. С. 201–219.
9. Круглий стіл «Досягнення та перспективи синергетичних досліджень у вітчизняній гуманітаристиці (Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 17 квітня 2016 р.) // Філософія освіти. 2016. №1 (18). С. 181–220.
10. Муляр В.І. Феномен гармонії: концептуальні моделі Піфагора та Геракліта // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. 2016. № 65. С. 117–126.
11. Нава С.С. Системно-синергетическая методология исследования кочевой культуры и культурных контактов // Вестник Бурятского государственного университета. Серия: Педагогика. Филология. Философия. 2010. №14. С. 251–254.
12. Остерман Н. А. Синергетика в исследовании культуры. Аналитика культурологии. 2007. №9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sinergetika-v-issledovanii-kultury>
13. Сагатовский В. Н. Философия развивающейся гармонии (философские основы мировоззрения). Ч. 2. Онтология (мир и человек: укоренен ли человек во Вселенной?). Санкт-Петербург: СПбГУ, 1999. 269 с.
14. Сагатовский В. Н. Социальная синергетика и концепция доопределения бытия // Философские науки. 2007. № 7. С. 83–104.
15. Свідзінський А. В. Культура як феномен самоорганізації. Сучасність. 1992. № 4. С. 141–155.
16. Синергетике 30 лет. Интервью с профессором Г. Хакено // Вопросы философии. 2006. №3. С. 53–61.
17. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным системам. Москва: Логос, 2005. 440 с.

References

1. Astafyeva O. N. Overcoming the opposition binary in the understanding of chaos and order in culture. Synergetic paradigm: Man and society in conditions of instability. Moscow: Progress-Tradition, 2003, 385-411. [in Russian]
2. Astafyeva O. N. Concepts of synergetics and synergetic strategies in cultural studies of M. S. Kagan. Culture and cultural policy: materials of the scientific and methodological seminar. Issue 1. Synergetic concept of the cultural and historical process of M. S. Kagan. Moscow: Publishing House RAGS, 2005, 100–118. [in Russian]
3. Bransky V. P. Theoretical Foundations of Social Synergetics // Petersburg Sociology. 1997, 1, 148–179. [in Russian]
4. Volodina O. Synergetic substantiation of the philosophy of developing harmony // Bulletin of the Buryat State University. 2016. Is. 3, 48–56. [in Russian]
5. Donnikova I.A. Socio-synergetic conceptualizations of culture: from the essence of culture to the essence of social self-organization // Philosophy: lecture notes: Збірник праць. Київ, 2012. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-text-12003.html>[in Russian]
6. Ikonnikova S. N. (2005). History of culturological theories. St. Petersburg: Peter. [in Russian]
7. Kagan M.S. (1996). The philosophy of culture. Tutorial. St. Petersburg: Petropolis.
8. Kagan M.S. Synergetics and cultural studies // Synergetics and methods of science. St. Petersburg: Nauka, 1998, 201–219. [in Russian]
9. Round Style “Achievement and Prospects for Synergetic Reach for World Humanities (Kyiv National University of Ukraine, Taras Shevchenko, 17 april 2016). Philosophy of Life. 2016. No1 (18), 181–220. [in Ukrainian]
10. Mulyar V.I. The phenomenon of harmony: conceptual models of Pythagoras and Heracles. Humanitarian Newsletter of the Zaporizhzhya State Engineering Academy. 2016. N. 65, 117–126. [in Ukrainian]
11. Nava S.S. System-synergetic methodology for the study of nomadic culture and cultural contacts. Bulletin of the Buryat State University. Series: Pedagogy. Philology. Philosophy. 2010. N 14, 251–254. [in Russian]
12. Osterman N. A. Synergetics in the study of culture. Cultural Studies Analytics. 2007. N 9. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/sinergetika-v-issledovanii-kultury>[in Russian]
13. Sagatovsky V. N. (1999). Philosophy of developing harmony (philosophical foundations of worldview). Part 2. Ontology (the world and man: is man rooted in the universe?). St. Petersburg: SPbSU. [in Russian]
14. Sagatovsky V. N. Social synergetics and the concept of additional definition of being // Philosophical sciences. 2007. N. 7, 83–104. [in Russian]
15. Svidzinsky A. V. Culture as a phenomenon of self-organization. Suchasnost. 1992. N 4, 141–155. [in Ukrainian]
16. Synergetics is 30 years old. Interview with Professor G. Haken // Questions of Philosophy. 2006. N3, 53–61. [in Russian]
17. Haken G. (2005). Information and self-organization. Macroscopic approach to complex systems. Moscow: Logos. [in Russian]

Стаття надійшла до редакції 23.08.2019 р.